

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०१३-२०१४

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग
(भू-विज्ञान व खनिकर्म संचालनालय, नागपूर)

(पुस्तक क्रमांक ३)

शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई

२०१३

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०१३-२०१४

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग
(भू-विज्ञान व खनिकर्म संचालनालय, नागपूर)

(पुस्तक क्रमांक ३)

(तीस)

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाने तयार केलेल्या
कार्यक्रम अंदाजपत्रकांची यादी

कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचा क्रमांक (१)	कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे नाव (२)
१	उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (खुद)
२	उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (उद्योग संचालनालय)
३	उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (भू-विज्ञान व खनिज संचालनालय, नागपूर)
४	उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय)
५	उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (कामगार)
६	उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (मुख्य अभियंता, विद्युत)

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग
अनुक्रमणिका

अ. क्र. (१)	पृष्ठ क्रमांक (२)
प्रस्तावना	(सात)
१ समग्र कार्यक्रम निर्यात प्रचलनात वाढ करणे.	१
२ भू-विज्ञान व खनिकर्म संचालनालय, संघटनात्मक तक्ता क्रमांक १...	३ अ
३ भू-विज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालयांतर्गत संचालनालयाच्या खनिज प्रशासनाचे कामासाठी जिल्हानिहाय पदाचे वाटप दर्शविणारा तक्ता क्रमांक ६.	५
४ आर्थिक तरतुदीबाबतचे विवरणपत्र-अ	१०
५ प्रस्तावना----संचालन व प्रशासन	१४
६ कर्मचारीविषयक गोषवारा दर्शविणारा तक्ता क्रमांक-२	१५
७ खनिजांचे समन्वेषण	१७
८ खनिजांचे उत्पादन व मूल्य दर्शविणारा तक्ता क्रमांक ३	१९
९ खनिजांकरिता अस्तित्वात असलेल्या खनिपट्ट्यांची संख्या दर्शविणारा तक्ता क्रमांक ४	२०
१० संयंत्र व यंत्रसामग्री, वेधनी आणि वाहने यांची एकूण संख्या दर्शविणारा तक्ता क्रमांक ५	२१
११ खनिजांचे समन्वेषण तक्ता क्रमांक ६	२४
१२ प्रस्तावनात्मक----संशोधन व विकास	२६
१३ कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण दर्शविणारा तक्ता क्रमांक ७	२७

(सात)

प्रस्तावना

उद्योग विभागातील काही विषय वेगळे करून व्यापार व वाणिज्य विभाग १९९६ मध्ये निर्माण करण्यात आला होता त्यानंतर उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्रमांक आयएलई. १४९७ / (४४३ / ९७) / प्रशासन-३ दिनांक २९ डिसेंबर १९९७ अन्वये खनिकर्म विषय, पदे व कर्मचारीवृंदासह त्या विभागाकडे हस्तांतरित करण्यात आला होता. प्रामुख्याने लघुउद्योग विकास महामंडळ, निर्यात प्रचालन, हस्तकला व खनिकर्म हे विषय व्यापार, वाणिज्य व खनिकर्म या नव्या विभागाला देण्यात आले होते. वस्तुतः सदर विषय मूलतः उद्योग विभागाचे होते. आयात-निर्यात हा विषय प्रामुख्याने भारतीय राज्यघटनेतील संघसूची एकमधील असल्याने तो विषय भारत सरकारच्या अखत्यारित येतो. त्यामुळे व्यापार, वाणिज्य व खनिकर्म विभागाचे स्वतंत्र अस्तित्त्व असण्याची गरज नाही. या बाबी तसेच अनावश्यक प्रशासकीय खर्चात कपात करण्याबाबत राज्य शासनाने हाती घेतलेल्या मोहिमेचा एक भाग म्हणून स्वतंत्र निर्माण करण्यात आलेला व्यापार, वाणिज्य व खनिकर्म विभाग उद्योग विभागात विलीन करण्याचा दिनांक १७ ऑक्टोबर २००१ रोजीच्या मंत्रिमंडळ बैठकीत निर्णय घेण्यात आला.

या निर्णयाच्या अनुषंगाने व्यापार, वाणिज्य व खनिकर्म विभागातील खनिकर्मविषयक कामकाज हाताळणारे अधिकारी कर्मचारी, मत्ता, अर्थसंकल्पीय तरतूद इत्यादी, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाकडे शासन, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग निर्णय क्रमांक आयएलई. १४०२ / प्र.क्र. ८०/ प्रशासन - ३, दिनांक ७ फेब्रुवारी २००२ नुसार हस्तांतरित करण्यात आले आहे.

समग्र कार्यक्रम :

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्रमांक आयएलई. १४०२/ प्र.क्र.८०/ प्रशासन -३, दिनांक ७ फेब्रुवारी २००२ अन्वये व्यापार, वाणिज्य व खनिकर्म विभाग बंद करण्यात येऊन त्या विभागातील विषय उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाकडे हस्तांतरित झालेले आहेत.

भूगर्भातील खनिजे ही नैसर्गिक मूल्यवान संपत्ती असून कोळसा, चुनखडक, लोहखनिज, मँगनिज, कायनाईट, सिलीमनाईट, बॉक्साईट इत्यादी खनिज संपत्तीचे महाराष्ट्र राज्यामध्ये विपुल साठे आहेत. तथापि, त्यांचे सुयोग्यरीतीने उत्खनन करून खनिजावरील स्वामित्व धनाद्वारे (रॉयल्टी) राज्याच्या तिजोरी-मध्ये महत्त्वाची भर पडण्याच्या दृष्टीने भारत सरकारच्या राष्ट्रीय खनिज धोरण, १९९३ ला सुसंगत राहून शासन नियुक्त समितीने राज्यात आढळणाऱ्या खनिजांकरिता राज्याचे राज्य खनिज धोरण - १९९९ तयार केले. राज्य मंत्रिमंडळाने नागपूर येथे दिनांक २१ डिसेंबर १९९९ रोजी संपन्न झालेल्या बैठकीमध्ये या धोरणाला मंजूरी दिली.

राज्यातील प्रमुख खनिज उत्खननाला प्रोत्साहन देण्याचे धोरण शासनाने स्वीकारले आहे. या धोरणाप्रमाणे राज्यात असलेला कोळसा, चुनखडक, लोहखनिज, मँगनिज, कायनाईट, सिलीमनाईट, बॉक्साईट इत्यादी प्रमुख खनिजे खाजगी क्षेत्रातून, राज्य किंवा केंद्र शासनाच्या अंगीकृत व्यवसायामार्फत उत्खननासाठी शासनाने गतिमान व प्रोत्साहनात्मक धोरण स्वीकारले आहे. त्यानुसार खालीलप्रमाणे निर्णय घेण्यात आले आहेत :-

खाणकाम क्षेत्रात स्पर्धात्मक वातावरण निर्माण व्हावे व खनिज सवलत मंजूरीची प्रक्रिया अधिक पारदर्शक व वस्तुनिष्ठ करण्यासाठी खनिकर्मासाठी उपलब्ध क्षेत्रे अधिसूचित करून पात्र उद्योजकांकडून अर्ज मार्गाविषयाचे धोरण स्वीकारण्यात आले आहे.

खनिज सवलतीचे अर्जावर खाण व खनिजे (विकसन व विनियमन) अधिनियम, १९५७ व खनिज सवलत नियम, १९६० मधील विहित पद्धतीनुसार कार्यवाही करण्यात येते.

मोठे/मध्यम व लघुउद्योजकांच्या गरजा लक्षात घेऊन राज्यात नवीन गुंतवणूक होऊन रोजगार उपलब्ध होतील व खनिज संपत्तीचा पुरेपूर वापर होईल.

या बाबी विचारात घेण्यात येतात.

खनिकर्म क्षेत्रातील खाजगी उद्योजकांचा सहभाग वाढवण्यासाठी प्रोत्साहन देण्याकरिता संचालक भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालयाद्वारे पूर्वक्षेपण करण्यात आलेल्या क्षेत्रासंदर्भातील तांत्रिक अहवाल उद्योजकांना सवलतीच्या दराने पुरविले जातात.

खनिजाचे पूर्वक्षेपण व खनिज प्रशासन अशी कार्ये संचालक भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालयाच्याद्वारे पार पाडण्यात येतात.

भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालय—

राज्यातील भूविज्ञान व खनिकर्म या विषयाचे काम पाहण्यासाठी भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालय अस्तित्वात आहे. मंत्रालयीनस्तरावर १९७३ पासून गौण खनिजाचे कामकाज महसूल विभागामार्फत पाहिले जात आहे. मंत्रालयीन स्तरावरील खनिज विभाग हा दिनांक १ जानेवारी १९९८ पासून व्यापार व वाणिज्य विभागाकडे विशेष बाब म्हणून सोपविण्यात आला. तदनंतर दिनांक ७ फेब्रुवारी २००२ चे शासन निर्णयानुसार खनिकर्म विभाग पुनःश्च उद्योग विभागाकडे वर्ग करण्यात आला.

ह्या संचालनालयास ज्या कार्यक्रमाकरिता निधी उपलब्ध करून देण्यात आला आहे ती कामे या संचालनालयाच्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकात समाविष्ट करण्यात आलेली आहेत. भूविज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालयाला जी अनुदाने देण्यात आलेली आहेत त्या सर्वांचे लेखे या कार्यक्रम अंदाजपत्रकात दिले आहेत. या संचालनालयाद्वारे राबविण्यात येणाऱ्या सर्व योजना राज्य पातळीवरील असून जिल्हास्तरावरील कोणतीही योजना नाही.

महाराष्ट्र राज्याचा बराच मोठा भाग लाव्हारसामुळे तयार झालेल्या पठाराचा असून तो दख्खनचे पठार म्हणून ओळखला जातो. या पठारात आर्थिकदृष्ट्या किफायतशीर ठरणाऱ्या बॉक्साईट, अगेट व थोड्या प्रमाणात चुनखडी ही खनिजे वगळता इतर खनिजे नाहीत. महाराष्ट्राच्या एकूण ३,०७,७१३ चौरस किलोमीटर क्षेत्रापैकी फक्त ५८,२७६ चौरस किलोमीटर क्षेत्र (१९ टक्के क्षेत्र) खनिज संपत्तीचा शोध घेण्याच्या दृष्टीने महत्त्वाचे आहे. खनिज संपत्तीचा शोध घेण्याच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या क्षेत्रापैकी ६० टक्के क्षेत्र नागपूर विभागात, २० टक्के क्षेत्र कोकण विभागात, ३ टक्के क्षेत्र पुणे विभागात, ५ टक्के क्षेत्र औरंगाबाद विभागात, १० टक्के क्षेत्र अमरावती विभागात आणि २ टक्के क्षेत्र नाशिक विभागात येते. नागपूर, भंडारा, चंद्रपूर, गर्डाचरोली, यवतमाळ, रायगड, कोल्हापूर, सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, सातारा आणि ठाणे ह्या जिल्ह्यांत महाराष्ट्रातील प्रमुख खनिजे एकवटली आहेत.

महाराष्ट्रात सापडणाऱ्या महत्त्वाच्या खनिजात दगडी कोळसा, डोलोमाईट लांहखनिज, मँगनिज, सिलिका, वाळू, + बॉक्साईट, चुनखडक, कायनाईट आणि सिलीमनाईट यांचा अंतर्भाव होतो. याशिवाय बेराईट इल्मेनाईट माती, फेल्सपार तांबे, क्रोमाईट, अभ्रक, सोपस्टोन ग्रॅफाईट, फ्लोराईट, जस्त, टंगस्टन वगैरे खनिजे सापडतात.

संचालनालयाने जून, २०११ पर्यंत ७५,५००.६६ चौरस किलोमीटर क्षेत्राची भूवैज्ञानीय पाहणी व ८८३१२३.२७ मीटर आवेधन पूर्ण केलेले आहे. परिणामस्वरूप विविध खनिजांचे एकूण ७४७४.०८ दशलक्ष टन साठे अंदाजित करणे शक्य झाले. वरील अंदाजित साठ्यांमध्ये चंद्रपूर, नागपूर, यवतमाळ, व वर्धा जिल्हा कोळशाचे ५५३९.७९ दशलक्ष टन व २६०.८२४ दशलक्ष टन लोह खनिज गर्डाचरोली व सिंधुदुर्ग जिल्ह्यांत, ५ दशलक्ष टन सिलीका वाळू, रत्नागिरी व सिंधुदुर्ग जिल्ह्यांत, १२६.९३ दशलक्ष टन बॉक्साईट व अॅल्युमिनियम लॅटेराईट रत्नागिरी, रायगड, सातारा, सिंधुदुर्ग व कोल्हापूर जिल्ह्यात, ३.२० दशलक्ष टन कायनाईट भंडारा जिल्ह्यात, १,३७१ दशलक्ष टन चुनखडी, चंद्रपूर, गर्डाचरोली, यवतमाळ, नांदेड व सांगली जिल्ह्यात, ३.१२ दशलक्ष टन पायरोफिलॉसाईट, चंद्रपूर जिल्ह्यात आणि ०.९४ दशलक्ष फेल्सपार व ०.६६ दशलक्ष टन क्रोमाईट सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात समाविष्ट आहेत.

भूवैज्ञानीय सर्वेक्षण व खनिजांचा शोध घेऊन केलेला खनिजांच्या साठ्यांचा वाजवी अंदाज यांचा परिणाम महाराष्ट्राच्या अर्थकारणावर तीन प्रकारे झालेला दिसतो.— (अ) महाराष्ट्राच्या खनिज उत्पादनात वाढ, (ब) खनिज महसूलात झालेली वाढ, (क) खनिजावर आधारलेले उद्योग, तसेच भविष्यात जास्त उद्योग स्थापन होण्याची शक्यता, भूवैज्ञानीय सर्वेक्षण आणि खनिजांचा शोध व यानुसार अंदाजित केलेले खनिज उपलब्धी यांचा महाराष्ट्राच्या अर्थकारणावर झालेला परिणाम पुढे दिल्याप्रमाणे आहे :—

(अ) खनिज उत्पादनावरील प्रभाव.— खनिज संपत्तीच्या साठ्यांच्या व्यक्त केलेल्या अंदाजामुळे खनिज उत्पादनाला वेग मिळाला व तदनुसार खनिज महसूलात वाढ झाली. १९६० या वर्षात ५१५.८० लक्ष रुपये किंमतीचे १४.७०,६७३ टन उत्पादन झाले होते. हे उत्पादन २०१०-२०११ साली ५९५३९१४० टन झाले असून त्याची किंमत ५४८२९२.१९ लक्ष रुपये आहे.

मागील काही वर्षांत कोळशाचे उत्पादन सतत वाढत आहे. सन १९७१ मधील २०.८४ लक्ष टन उत्पादन सन २०१०-२०११ मध्ये ३६९.३२ लक्ष टनापर्यंत वाढले. त्यामुळे सन २०१०-२०११ मध्ये राज्यात कोळशाच्या उत्पादनाचा उच्चांक प्रस्थापित केला. चुनखडकाची वाढती मागणी विचारात घेता चुनखडकाचे उत्पादनात मतत वाढ होत आहे. चुनखडकाचे उत्पादन सन १९७१ मध्ये ३.६१ लक्ष टन होते. ते सन २०१०-२०११ मध्ये १८४८.८२ लक्ष टन झाले. मंगनाजचे उत्पादन १९७१ मध्ये २.०८ लक्ष टन होते. सन २०१०-२०११ मध्ये ५.८९ लक्ष टन झाले. कच्च्या लोखंडाचे उत्पादनात बरीच घट झालेली दिसते. कारण सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील निम्न प्रतीच्या कच्च्या लोखंडाला आंतरराष्ट्रीय मागणी नसल्यामुळे उत्पादनात बरीच घट झालेली दिसते. कच्च्या लोखंडाचे उत्पादन सन १९७१ मधील ६.१२ लक्ष टनाच्या तुलनेत सन २०१०-२०११ मध्ये १०.१८ लक्ष टन झाले. डोलोमाईटचे उत्पादन १९७१ मध्ये ०.०५ लक्ष टन होते. सन २०१०-२०११ मध्ये ०.७९ लक्ष टन झाले. सिलीका रेंतीच्या उत्पादनात वाढ झालेली दिसते. सन २००८-२००९ मध्ये ३.२२ लक्ष टनांच्या तुलनेत उत्पादन सन २०१०-२०११ मध्ये ३.२८ लक्ष टन झाले. कारण सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील मगुद्राच्या भरती रेंतेच्या ५०० मीटर आतील सिलीका रेंतीचे खनिज शोषणाने रूढ केलेले आहे. मागील वर्षापासून बंद असलेल्या खनिजपट्ट्यात उत्पादनास सुरुवात झालेली आहे. तसेच कायनाईट, सिलीमनाईट, पांढरी माती व इतर खनिजांचे उत्पादनात बरीच घट झालेली दिसते. कारण बहुतांश खनिजपट्ट्यांचा काही भाग वन विभागात येत असल्यामुळे वनसंवर्धन अधिनियम, १९८० च्या तरतुदीप्रमाणे वन जमिनीत खनिकाम करण्यात परवानगी केंद्र शासनाकडून न प्राप्त केल्याने असे सर्व खनिजपट्ट्यांत खनिज उत्पादनावर उत्पादन बंद करण्यात आले आहेत. याचा परिणाम खनिज उत्पादनावर झालेला आहे. यास्तव कायनाईट, सिलीमनाईट, पांढरी माती इत्यादी खनिजांचे उत्पादन कमी झाले आहे.

कोळशाच्या उत्पादनात वृद्धी होण्याचे प्रमुख कारण म्हणजे वेस्टर्न कोल फिल्ड्स ह्या संस्थेने उमरुड, मिलवाडा, पिंपळा, मांजरी, गजुरा, बेल्दोरा, दुर्गापूर, रथवारी इत्यादी ठिकाणी खाणी सुरू केल्या. हे होय. चुनखडी व डोलोमाईट यांच्या उत्पादनात. चंद्रपूर जिल्ह्यात ए.सी.सी.कंपनीने घुगुस येथे, लासन व टुब्रो कंपनीने अवारपूर येथे, मारिणकाड सिमेंट कंपनीने गडचांदूर येथे व गुजराथ अंबुजा सिमेंट कंपनीने उपरवाही येथे उभारलेले सिमेंट प्रकल्प, तसेच महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळाने यवतमाळ जिल्ह्यातील गौराळा येथे सुरू केलेली चुनखडीची व नागपूर जिल्ह्यातील पटगावारी येथे सुरू केलेली डोलोमाईटची खाणांामुळे वाढ होऊ शकली. मुंबई, कोल्हापूर व इतर ठिकाणी ओतकाम (Foundary) उपक्रमांमुळे राज्यात सिलीका वाळूस चांगली बाजारपेठ उपलब्ध झाली आहे. त्याचप्रमाणे खाणकाम उद्योगात वाढ झाल्यामुळे निरारिनाळ्या प्रकारच्या मजुरांना रोजगाराची संधी मोठ्या प्रमाणावर उपलब्ध झाली आहे. खाणीवर काम करणाऱ्या रोजंदारीची सरासरी संख्या जी १९६१ मध्ये १५,४३९ होती ती २०१०-२०११ मध्ये जवळजवळ ३२,७२९ पर्यंत आहे.

(ब) खनिज महसूल.— खनिज उत्पादनाच्या वाढीमुळे खनिकर्म महसूलातही गेल्या वर्षात उत्तरांतर वृद्धी झाल्याचे दिसून आले आहे. १९६०-६१ या वर्षात प्रधान व गौण खनिजपासून झालेला महसूल ३८.८८ लक्ष रुपये इतका होता. २०१०-२०११ या कालावधीत तो सर्वात जास्त म्हणजे १७१६३७.१८ लक्ष रुपयांपर्यंत पोहोचला. राज्यात भूविज्ञान व खनिकर्म सर्वेक्षणाच्या झालेल्या कामाचा अर्पक्षत परिणाम खनिजाच्या उत्पादन वाढीवर तसेच महसूल वाढीवर निश्चितपणे सतत होईल अशी अपेक्षा आहे.

(क) खनिज संपत्तीच्या विकासाचा खनिज संपत्तीवर आधारित उद्योगावर झालेला प्रभाव.— खनिज पदार्थ औद्योगिकीकरणाचा कणा म्हणता येईल. खनिज संपत्तीचा विकास आणि खनिज संपत्तीवर आधारलेले उद्योग हे देशाच्या अर्थव्यवस्थेत महत्त्वाचे काम वजावतात. खनिजाचे अन्वेषण हे संचालनालयाचे अविरत कार्य आहे. सर्वेक्षणाद्वारा निघालेले निष्कर्ष महाराष्ट्राच्या खनिज संपत्तीवर भर टाकीत आहेत. या संचालनालयाने केलेल्या भूविज्ञान पाहणीच्या व सर्वेक्षणाच्या अधिक प्रयत्नांमुळे महाराष्ट्र राज्याला खनिजांवर आधारित उद्योग स्थापण्यावर तसेच, उद्योगाचे बाबतीत नियोजन या दोन्ही क्षेत्रात भरीव प्रगती करणे शक्य झाले. राज्यात आतापर्यंत उभारण्यात आलेल्या व थापुढे उभारण्याची शक्यता असलेल्या उद्योगांची माहिती पुढील विधरणात दिलेली आहे.

राज्यातील खनिजावर प्रस्थापित झालेले उद्योग

१. कोळसा.—(अ) नॅशनल कोल डेव्हलपमेंट कॉर्पोरेशनने आणि मे. वेस्टर्न कोल फिल्ड्स लिमिटेड यांनी राज्यातील नागपूर, चंद्रपूर व यवतमाळ जिल्ह्यात खाणी सुरू केल्या आहेत.

(ब) राज्यातील कोळसा खाणीचे उत्पादन जे १९६० साली ७.९४ लक्ष टन होते ते सन २०११-२०१२ मध्ये ३७९.४५ लक्ष टन झाले.

(क) नागपूर जिल्ह्यातील कोराडी येथे १,०८० मेगावॅट वीज निर्मितीची क्षमता असणारे औष्णिक विद्युत केंद्र प्रस्थापित झाले.

(ड) चंद्रपूर जिल्ह्यातील दुर्गापूर येथे ३००० मेगावॅट क्षमतेचे एक महाऔष्णिक विद्युत केंद्र स्थापन करण्यात आले. या केंद्राचा ८४० मेगावॅट (४४२१०) क्षमतेचा पहिला व दुसरा टप्पा १९८६ पासून कार्यान्वित झाला. या व्हातिरिक्त जळगाव, अकोला, नाशिक व बोंड जिल्ह्यात विद्युत केंद्र प्रस्थापित झाले आहेत. चंद्रपूर व यवतमाळ जिल्ह्यात कोळसा शुद्धीकरण (Coal Washeries) सयंत्रे स्थापित करण्यात आल्या आहेत. जिल्ह्यात होणाऱ्या कोळसा उत्पादनाची शुद्धीकरणामुळे कोळसा मूल्यात वाढ झाली आहे. तसेच पारसरात रोजगार देखाील उपलब्ध झाला आहे.

२. चुनखडक.— (१) यवतमाळ जिल्ह्यातील सिंदोला-परमडाह येथील चुनखडकाच्या विपुल साठ्यामुळे चुनखडकाद्वारा सिमेंट निर्माण करणारा ३० लक्ष टन प्रतिवर्ष क्षमतेचा सिमेंट प्रकल्प, चंद्रपूर जिल्ह्यातील घुगुस येथे मे. ए.सी.सी. कंपनीद्वारे प्रस्थापित करण्यात आलेला आहे.

(२) चंद्रपूर जिल्ह्यातील आवरपूर-बाकडो येथील चुनखडकाच्या साठ्यावर आधारित मे. लासन व टुब्रो लिमिटेड, मुंबई यांनी वार्षिक ३.०० दशलक्ष टन क्षमतेचा एक सिमेंट प्रकल्प स्थापन केला आहे. सिमेंट उत्पादन १९८३ पासून सुरू झाले आहे.

(३) चंद्रपूर जिल्ह्यातील गडचांदूर येथे मे. मारिणकाड सिमेंट कंपनीने २.५ दशलक्ष टन क्षमतेचा सिमेंट प्रकल्प स्थापन केला आहे. डिसेंबर, १९८५ पासून सिमेंटच्या उत्पादनास सुरुवात झाली आहे.

(४) चंद्रपूर जिल्ह्यामध्ये उपरवाही (तालुका कोरपना) येथे मेसर्स गुजराथ अंबुजा सिमेंट्स यांनी प्रतिवर्षी ३० लाख टन क्षमतेचा सिमेंट प्रकल्प उभारला आहे.

(५) चंद्रपूर जिल्ह्यामध्ये नारंडा येथे मुरली इंडस्ट्रीज यांनी प्रतिवर्षी ३.०० दशलक्ष मेट्रीक टन क्षमतेचा सिमेंट प्रकल्प उभारला आहे.

३. बॉक्ससाईट.— (१) ईंडियन अल्युमिनियम कंपनीने कोल्हापूर जिल्ह्यातील बॉक्ससाईटचे साठ्यावर बळगाव येथे प्रतिवर्षी ७३,००० टन अल्युमिनियमचे उत्पादन क्षमता असलेला प्रकल्प प्रस्थापित केला.

(२) याच कंपनीने मुंबईजवळील कलवा येथे अल्युमिनियम शीट फॅब्रिकेशन व फाईल रॉलिंग मिल प्रकल्प स्थापन केला.

राज्यातील रत्नागिरी, रायगड व कोल्हापूर जिल्ह्यातून बॉक्साईट विदेशात निर्यात केली जाते. वर्ष २०११-२०१२ मध्ये ८,५०,००० मे. टन बॉक्साईट राज्यातून निर्यात करण्यात आले.

४. **कायनाईट-सिलीमनाईट.**-राज्यात कायनाईट व सिलीमनाईट खनिज कार्य सुरू झाले. त्यामुळे नागपूर आणि चंद्रपूर येथे रिफायनरी युनिट स्थापन करण्यास मदत झाली.

५. **लोहखनिज.**-(१) चंद्रपूर गोंदिया व गर्डाचरोली जिल्ह्यांतील लोहखनिजांच्या साठ्यावर आधारित इंटीग्रेटेड मध्यम क्षमतेचा पोलाद निर्मितीचा प्रकल्प सनफ्लॅग लोह व पोलाद कंपनी लिमिटेड तर्फे भंडारा जिल्ह्यात स्थापन करण्यात आला आहे. या प्रकल्पाची माईल्ड अलाय व स्टील रोल्ड प्रॉडक्टची वार्षिक क्षमता २.०० लाख टन आहे. स्टील उत्पादन जानेवारी, १९८९ पासून सुरू आहे. या व्यतिरिक्त चंद्रपूर जिल्ह्यात मे. लॉर्डस मेटालिक्स अँड रिटल, मे. गुप्ता मेटालिक्स, मे. गोपाणी आर्यन व पॉवर ईंडिया प्रा.ली., प्रेस इंडस्ट्रिज, चमन मेटालिक प्र. लि. व श्री सिद्धबली इस्पात लि. यांनी स्पॉन्ज आर्यन निर्मिती प्रकल्प, नागपूर जिल्ह्यात मे. इस्पात इंडस्ट्रिज लि. यांनी स्टील शीट रोलचा प्रकल्प व श्री चिंतेश्वर स्टील यांनी स्पॉन्ज आर्यन निर्मिती प्रकल्प व श्री विरांगणा स्टील लि. यांनी स्पॉन्ज आर्यन प्रकल्प प्रस्थापित केले आहेत.

(२) सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील लोह खनिजाच्या उत्पादनात स्पृहनीय प्रगती झाली आहे. सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील वेंगुर्ले व सावंतवाडी व बांदा परिसरातील लोह खनिज प्रामुख्याने निर्यात केली जाते. वर्ष २०११-२०१२ मध्ये राज्यातून १७.५० लक्ष टन लोह खनिज विदेशात निर्यात करण्यात आले आहे.

(३) वर्धा जिल्ह्यात मे. लायड स्टील लि., भूगाव येथे १.२० लाख टन वार्षिक क्षमतेचा लोह प्रकल्प स्थापन झाला असून उत्पादन १९९५ पासून सुरू झाले आहे.

६. **सिलीका वाळू.**-पुणे-मुंबई परिसरातील फाऊंड्री, ग्लास व सिलीकेट उद्योगांमध्ये रत्नागिरी व सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील सिलीका वाळू खनिजांचा वापर होत आहे.

७. **मँगनिज.**-(१) चंद्रपूर जिल्ह्यात महाराष्ट्र इलेक्ट्रोस्मेल्ट यांच्या प्रतिवर्षी ५०,००० टन क्षमतेच्या फेरो मँगनिज प्रस्थापित प्रकल्पाशिवाय मे. युनिफेरो इन्टरनेशनल, मे. युनिव्हर्सल फेरो अलाईड केमिकल्स लिमिटेड व मे. फेरो अलाईड कॉर्पोरेशन लिमिटेड या कंपन्यांकडून प्रतिवर्षी प्रत्येकी ६०,००० टन क्षमतेचे फेरामँगनिज प्रकल्प प्रस्थापित करण्यात आला आहे.

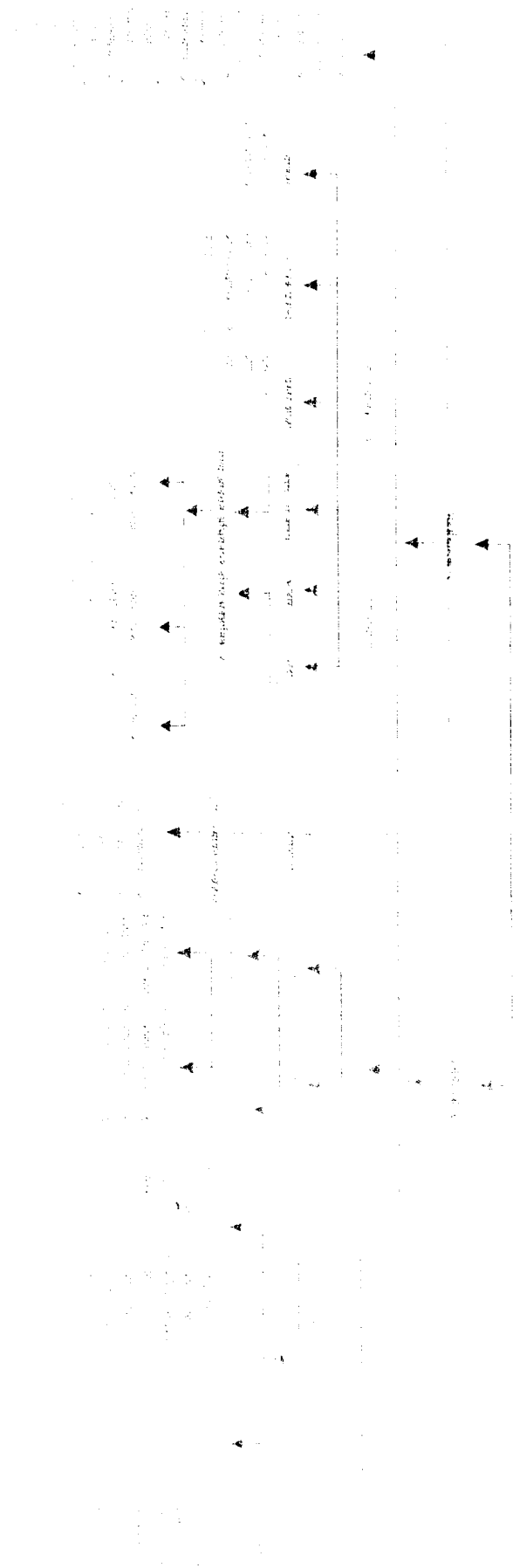
मँगनिज धातुक सुम्मके उपयोगात आणण्याकरिता एक सिटरिंग प्रकल्प पॅरामाऊंट सिन्टर्स प्रा. लि. (महाराष्ट्र इलेक्ट्रोस्मेल्टचे दुय्यम एकक) यांनी चंद्रपूर येथे प्रस्थापित केले आहे. या प्रकल्पात दरवर्षीला १५,००० टन मँगनिज सिटर तयार होते. जे महाराष्ट्र इलेक्ट्रोस्मेल्ट द्वारा फेरो मँगनिज उत्पादनास वापरले जाते.

(२) मँगनिज ओअर (ईंडिया) भंडार जिल्ह्यातील डोंगरी बुझुर्ग येथे ७०० टन वार्षिक क्षमतेच्या इलेक्ट्रॉलॉक मँगनिज डाय ऑक्साईड प्रकल्प उभारण्यात आला असून या प्रकल्पात ऑक्टोबर १९९१ पासून उत्पादन सुरू झाले आहे. मँगनिज डाय ऑक्साईडचे उत्पादन करणारे छोटे उद्योग भंडारा व नागपूर जिल्ह्यात मोठ्या प्रमाणात स्थापित झाले आहेत. मँगनिज डाट ऑक्साईडचे परराज्यात व विदेशात निर्यात केली जाते. त्यामुळे स्वामित्वधना व्यतिरिक्त उत्पादन शुल्क व परकीय चलनात लक्षणीय वाढ झाली आहे.

८. **क्वार्ट्ज.**- भंडारा जिल्ह्यात मे. युनिफेरो इन्टरनेशनल व मे. युनिव्हर्सल फेरो अँड अलाईड केमिकल्स लिमिटेडद्वारे प्रतिवर्षी ४५,००० व १५,००० टन क्षमतेचे असे एकूण दोन सिलीका मँगनिज प्रकल्प प्रस्थापित करण्यात आले आहेत.

९. **फ्लोराईट.**- ह्या संचालनालयाने चंद्रपूर जिल्ह्यातील डोंगरगांव क्षेत्रात शोधून काढलेल्या फ्लोराईट खनिज साठ्याचे उत्खनन मे. महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ, नागपूर द्वारे सुरू करण्यात आले आहे.

12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

Computer Data Exchange System

Data Base

1. Computer Data Exchange System

2. Data Base

भूविज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालयांतर्गत संचालनालयाच्या खनिज प्रशासनाचे कामासाठी जिल्हानिहाय पदाचे वाटप दर्शविणारा तक्ता क्रमांक ६

अनुक्रमांक	जिल्हा	वरिष्ठ भूवि.	भूवैज्ञानिक	कनिष्ठ भूवि.	अधिकार शुल्क निरीक्षक	वरिष्ठ लिपिक	कनिष्ठ लिपिक	भांगालीक माहिती प्रणाली सहायक	याहम चालक	मदतनीस
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)	(११)
प्रादेशिक कार्यालय, नागपूर अंतर्गत										
१	नागपूर	१	..	१	२	..	१	१	१	१
२	भंडारा	..	१	..	१	१	..
३	दर्या	१
४	अकोला	१
५	बुलढाणा	१
६	यवतमाळ	१	२	..	१	१	१	१
७	अमरावती	..	१	..	१	१	..
८	वाशिम	१
९	गोंदिया	१
प्रादेशिक कार्यालय, चंद्रपूर अंतर्गत										
१	चंद्रपूर	१	..	१	२	..	१	१	१	१
२	गडचिरोली	१	..	१	१	..
प्रादेशिक कार्यालय, कोल्हापूर अंतर्गत										
१	कोल्हापूर	..	१	..	१	१	१	..
२	मुंबई (उपनगर)	१
३	सिंधुदुर्ग	१	१
४	रत्नागिरी	१	१	१	..	१	१	१
५	ठाणे	१	२	१	..	१	१	१
६	पुणे	..	१	..	१	१	..
७	सातारा	..	१	..	१	१	..
८	सांगली	१
९	सोलापूर	१	..	१	१	..
१०	रायगड	..	१	१	२	१	१	१

तक्ता क्रमांक ६—चालू

अनुक्रमांक	जिल्हा	वारिष्ठ भूवे.	भूवैज्ञानिक	कमिष्ठ भूवे.	अधिकार शुल्क निरीक्षक	वारिष्ठ लिपिक	कमिष्ठ लिपिक	भागालोक माहिती प्रगाली सहायक	वाहन चालक	मादतनीस
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)	(११)
प्रदेशिक कार्यालय, औरंगाबाद अंतर्गत										
१	जळगाव	१	..	१	१	..
२	धुळे	१
३	नाशिक	..	१	..	१	१	..
४	अहमदनगर	..	१	..	१	१	..
५	नंदुरबार	१
६	औरंगाबाद	१	..	१	१	..
७	जालना	१
८	परभणी	१
९	बीड	१
१०	हिंगाळी	१
११	नांदेड	१
१२	उस्मानाबाद	१
१३	लातूर	१
		एकूण		२७	१९	७	३	६	१७	६

तक्ता क्रमांक ७

खनिजावर आधारित राज्यातील संभाव्य उद्योग

खनिजे (१)	उद्योगधंदे (२)
१. कोळसा	(१) नागपूर जिल्ह्यात नेशनल थर्मल पावर कॉर्पोरेशन, केंद्र शासनाचा उपक्रम या महामंडळातर्फे औष्णिक विद्युत केंद्र उभारण्याचा प्रस्ताव आहे. (२) चंद्रपूर जिल्ह्यात भद्रावती येथे जनरल इलेक्ट्रिक कंपनी युनायटेड किंग्डम व इलेक्ट्रीसाईड-डी-फ्रान्स ह्या कंपन्यांच्या सहकार्याने इस्पात ग्रुपच्या सेंट्रल इंडिया पावर कंपनीतर्फे १०८४ (२ X ५४२) मेगावॉट क्षमतेचा औष्णिक विद्युत प्रकल्प प्रस्तावित होता. या प्रकल्पाकरिता केंद्र शासनाने मे. सेंट्रल इंडिया कोल कंपनी (सिक्को) कंपनीला चंद्रपूर जिल्ह्यातील भद्रावती तहसील अंतर्गत येणारे बराज व मनोरा कोळसा क्षेत्र मंजूर केले होते. कंपनीने सदर क्षेत्र मे. वेस्टर्न कोल फील्ड लि., नागपूर यांना अभ्यापित केले होते. आता सदर क्षेत्र कर्नाटका पावर कॉर्पोरेशन यांना आर्बाटित केले आहे. ३. चंद्रपूर व यवतमाळ जिल्ह्यांत स्वतःचे उपयोगासाठी कोळसा उत्खनन करण्याकरिता खालील कंपन्यांसाठी कोळसा खंड आर्बाटित करण्यात आलेले आहेत :- (१) बी. एस. इस्पात (२) गोंडवाना इस्पात (३) कर्नाटकाता पावर कॉर्पोरेशन लि. (४) मे. सन फ्लॅग आर्यन क.

तक्ता क्रमांक ७---चालू

खनिजे (१)	उद्योगधंदे (२)
	(५) मे. विरगणा स्टील लि. (६) मे. चमन मॅटॅलवर्स (७) मे. खापा कोल कंपनी प्रा. लि. (८) मे. सनफ्लॅग आर्यन अॅन्ड स्टील लि. (९) मे. दार्लामिया सिमेंट लि. (१०) मे. महाराष्ट्र सिमलेंस लि. (११) मे. धारीवर इंफ्रास्ट्रक्चर लि. (१२) मे. केंसोराम इंडस्ट्रीज लि. (१३) मे. आय एस टी स्टील लि. (१४) मे. गुजरात अंबुजा सिमेंट लि. (१५) मे. लाफांज इंडिया लि. (१६) महाजनको (१७) महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ मर्या., नागपूर. (१८) मे. ए. एम. आर. आर्यन अॅन्ड स्टील लि. (१९) मे. सेंचुरी टेक्सटाईल अॅन्ड लि. (२०) मे. जे. के. सिमेंट लि., ४. दि वेस्टर्न कोल फिल्डस् लिमिटेडद्वारे खालील ठिकाणी कोळशाच्या खाणी सुरू करण्याची शक्यता आहे :- (अ) वरोरा, (ब) चिंचाळा-पिरागाव, (क) चिखलगाव, (ड) भांदक, (इ) कोंडा हरदोला, (फ) नांद.

कोळसा खंडाची सद्यःस्थिती

केंद्र शासनाचे कोळसा मंत्रालयाने महाराष्ट्र राज्यातील कोळसा खंड कॅप्टीव ब्लॉक म्हणून निश्चित केले आहेत. सदर खंडाचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे :-

अनुक्रमांक (१)	कोळसा खंड (२)	जिल्हा (३)	साठे (दशलक्ष टन) (४)	सद्यःस्थिती (५)
१	बलारा-जना-टाकळी (अ) दक्षिण खंड (ब) उत्तर खंड	.. चंद्रपूर .. कित्ता ४१.९८	सदर खनिपट्टा केंद्र शासनाचे रिवोजन ऑथरिटीने रद्दबातल केला आहे. मेसर्स लॉयड्स मॅटॅल्स अॅन्ड इंजिनरिंग यांना स्क्रिनिंग कार्मिटीने खंड मंजूर केला होता. सदर खंड कार्मिटीने परत घेतला. सद्यःस्थितीत मे. लॉयड्स यांनी चंद्रपूर येथील दिवाणी न्यायालयात प्रकरण न्यायप्रावृष्ट केले आहे.
२	बराज I ते IV	.. कित्ता	.. ६७.५७	स्क्रिनिंग कार्मिटीने सदर खंड कर्नाटका पावर कॉर्पोरेशन यांना मंजूर केले आहेत.
३	मानोरा-II	.. कित्ता	.. ४९.८२	कित्ता
४	किलोनी	.. कित्ता	.. ३९.५१	कित्ता
५	माकी-मांगली-I	.. यवतमाळ	.. १४.३९	स्क्रिनिंग कार्मिटीने सदर खंड मेसर्स बी. एस. इस्पात कंपनी यांना मंजूर केला आहे.
६	माकी-मांगली-II	.. कित्ता	.. ११	सदर खंड मे. विरगणा स्टील लि. यांना मंजूर केला आहे.
७	माकी-मांगली-III	.. कित्ता	.. ६	
८	माकी-मांगली-IV	.. कित्ता	.. ३	
९	माकी-झरी-जामनी अडकोली	.. यवतमाळ	.. २४.१८	

(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
१०	कोसारा-डोंगरगाव	.. यवतमाळ	.. २२.६१	मे. चमन मॅटॅलक्सकारिताआर्बिटत आहे.
११	नेरड-भालेगाव	.. कित्ता	.. २०.३७	सदर खंड मे. गुप्ता मॅटॅलक्स अॅन्ड पॉवर लि. व गुप्ता कोर्लाफल्ड व वॉशरीज लि. यांना मंजूर केला आहे.
१२	वरोरा	.. चंद्रपूर	.. ४९.६३	
१३	भांदक (पूर्व)	.. कित्ता	.. ५६.३८	उद्योजकांकरिता उपलब्ध आहे.
१४	भांदक (पश्चिम)	.. कित्ता	.. ४२.८१	
१५	मजरा	.. कित्ता	.. ३१	मेसर्स गोंडवाना इस्पात यांना सदर खंड स्क्रिनिंग कार्मिटीने आरक्षित केला आहे.
१६	बेळगाव	.. कित्ता	.. १८.६९	मेसर्स सन फ्लॅग आर्यन कं. यांना सदर खंड मंजूर केला आहे.
१७	चिनोरा	.. कित्ता	.. १५	
१८	आनंदवन	.. कित्ता	.. १९.३१	डॉ. आमटे यांचे सामाजिक प्रकल्पासभावतालचे क्षेत्र आहे.
१९	लोहारा (पूर्व)	.. कित्ता	.. ६०.००	
२०.	गोंडखेरी	.. नागपूर	.. ९६.५७	
२१.	दहेगाव मकरधोकडा	.. कित्ता	
२२.	भिवकुड	.. कित्ता	महाजनको
२३.	आगरझरी	.. कित्ता	.. १३७.००	
२४.	वरोरा	.. कित्ता	.. ७३.००	महाराष्ट्र राज्य खनिजकर्म महामंडळ मर्या., नागपूर.
२५.	बंदर	.. कित्ता	.. १२१.२९	मे. एम.एम. आर. आर्यन अॅन्ड स्टिल लि. मे. संचुरी टेक्सटाईल अॅन्ड इंड. लि., मे. जे. के. सिमेंट लि.
२६.	खापा एक्सटेंशन	.. नागपूर	.. २६.५७३	मे. महाराष्ट्र सिमलेंक्ष लि., मे. धारीवर इंफ्रास्ट्रक्चर लि., केसोराम ईंडस्ट्रीज लि.

याव्यतिरिक्त शासनाने खाली नमूद कोळसा खंड कंपटीक ब्लॉक म्हणून निश्चित केले आहेत

१	लोहारा पश्चिम व लोहारा एक्सटेंशन	चंद्रपूर	१६२.१२	ऊर्जा निर्मिती प्रकल्पास्तव
	चंद्रपूर जिल्ह्यातील आगर झरी (१३७.० दशलक्ष टन) व वरोरा (७३ दशलक्ष टन) कोळसा खंड			Govt. dispensation अंतर्गतचे आहेत.

तक्ता क्रमांक ७—चालू

खनिजे	उद्योगधंदे
(१)	(२)
२. चुनखडक	.. चंद्रपूर जिल्ह्यातील राजुरा तालुक्यातील पिंपळगाव-लखमापूर चांदूर थुत्रा क्षेत्रातील चुनखडक साठ्यावर आधारित एक सिमेंट प्रकल्प मे. गुजराथ अंबुजा सिमेंट कंपनीद्वारे स्थापन केला असून उत्पादनास सुरुवात झालेली आहे. चंद्रपूर जिल्ह्यातील चेडवई भागात व गर्डाचरोली जिल्ह्यातील देवलमारी-काटेपली भागात चुनखडकावर आधारित दोन सिमेंट प्रकल्प निकट भविष्यात स्थापन होण्याची संभावना आहे. यवतमाळ जिल्ह्यातील मुकुटबन, चनाका आदी चुनखडक साठ्याचे आधारावर पाटणबोरी येथे ७५० टन प्रतिदिन क्षमतेचे दोन सिमेंट प्रकल्प निकट भविष्यात स्थापन होण्याची शक्यता आहे.
३. बॉक्साईट	.. कोल्हापूर जिल्ह्यातील बॉक्साईट साठ्यावर आधारित खाजगी कंपन्यांद्वारे खाणकाम व इतर उद्योग निकट

तक्ता क्रमांक ७—समाप्त

खनिजे	उद्योगधंदे
(१)	(२)
४. लोखंड	.. ३.५ दशलक्ष टन उत्पादन क्षमतेचा चंद्रपूर व गर्डाचरोली जिल्ह्यातील सुरजगड व आसपासच्या क्षेत्रातील लोखंडाच्या साठ्यावर आधारित इंटोग्रेटेड प्रकल्प उभारण्यात येण्याची शक्यता आहे.
५. माती (क्ले)	.. नागपूर जिल्ह्यातील वाजारगाव आणि चंद्रपूर जिल्ह्यातील कोठारी व इतर भागातील माती साठ्यावर (क्लेज) आधारित ह्या भागात रिफेक्टरी युनिट स्थापण्याची संभावना आहे.
६. क्रोमाईट	.. नागपूर जिल्ह्यातील टाका भागात व चंद्रपूर जिल्ह्यातील बल्लारपूर-पिटेचुवा भागात आढळलेल्या क्रोमाईटमुळे या जिल्ह्यांमध्ये क्रोमाईट खाण उद्योगांसाठी नवीन क्षेत्र उपलब्ध होण्याची शक्यता आहे.

यावरून असे दिसून येईल की, भू-विज्ञान व खनिकर्म संचालनालयाद्वारे विविध प्रकारच्या व मोठ्या प्रमाणावर केलेल्या खनिज संपत्तीच्या संशोधनामुळे वर उल्लेखिलेले खनिज संपत्तीवर आधारलेले उद्योग महाराष्ट्र शासनास स्थापन करणे व अशा खनिज संपत्तीवर आधारलेल्या उद्योगांची योजना तयार करणे शक्य झाले. तथापि, राज्यातील खनिज संपत्तीचे सर्वेक्षणाच्या क्षेत्रात बरेच काम होणे बाकी आहे. ह्यामुळे पुढील काळात खनिज संशोधनाच्या कामाचा विस्तार वाढवून राज्यातील जास्तीत जास्त क्षेत्राची ह्या दृष्टीने पाहणी करणे आवश्यक आहे. राज्याची, त्याचप्रमाणे देशाची द्रुतगतीने औद्योगिकीकरण व आर्थिक मजबुती प्राप्त करण्यास हे कार्य सहाय्यभूत होईल.

संचालनालयाच्या कार्यक्रमाच्या वर्गीकरणाच्या आधारावर खालीलप्रमाणे योजना राबविण्यात येतात, त्याबाबत माहिती या प्रकाशनात दिलेली आहे :---

- (१) संचालन व प्रशासन
- (२) खनिज समन्वेषण
- (३) संशोधन.

भू-विज्ञान आणि खनिकर्म संचालनालयाच्या कामाचे सर्वकष विवेचन प्रस्तावनेमध्ये करण्यात आलेले आहेत. खनिज समन्वेषण कार्यक्रमाच्या एकंदर कामाच्या पद्धती पाहता त्याबाबत प्रमाणके व मानके ठरविणे सध्या शक्य नाही. तथापि, कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे उद्देश लक्षात घेऊन, खनिज समन्वेषण कार्यक्रमाबाबतची फॉर्मॅट्स सुधारित करण्याचे प्रयत्न करण्यात येत आहेत.

विवरणपत्र 'अ'
STATEMENT 'A'

२०१३-२०१४ च्या एकूण अर्थसंकल्पीय तरतुदीचा प्रधान शीर्षवार व कार्यक्रमनिहाय तपशील
Major Head-cum-Programmewise details of Total Budget Estimates 2013-2014

(सर्वे हजारां / Rs. in thousands)

अ. क्रमांक	प्रत्यक्ष रकमा, २०१२-२०१३ Actuals, 2011-2012		अर्थसंकल्प, २०१२-२०१३ Budget Estimates, 2012-2013		सुधारित अंदाज, २०१२-२०१३ Revised Estimates, 2012-2013		अर्थसंकल्पीय अंदाज, २०१३-२०१४ Budget Estimates, 2013-2014		Name of Programme				
	योजना Non-Plan (2)	योजना Plan (3)	योजना Non-Plan (4)	योजना Plan (5)	योजना Non-Plan (6)	योजना Plan (7)	योजना Non-Plan (8)	योजना Plan (9)		योजना Non-Plan (10)	योजना Plan (11)	योजना Plan (12)	योजना Plan (13)
२२५३. अन्नोदर योजनांकर्मा व धानशुभारंभय ३श्रींग													
००१. संशोधन व प्रशासन	४,१५,१२	...	४,१५,१२	५,१७,७४	...	५,१७,७४	५,१८,७४	...	५,१८,७४	६,१६,५६	...	६,१६,५६	Direction and Administration
००४. मॅशिनरी व विकास	१०,८२	...	१०,८२	१३,४८	...	१३,४८	१३,४८	...	१३,४८	९,२६	...	९,२६	Research and Development
१०२. धानज मालवोगण	८,७२,३६	...	८,७२,३६	१,८३,३५,१८	...	१,८३,३५,१८	१,१६,४०,३८	...	१,१६,४०,३८	२४५,२२,६६	...	२४५,२२,६६	Charged
०१२. रोजीव निधीकडे	९१,७१,००	...	९१,७१,००	१७१,१०,००	...	१७१,१०,००	१०५,६५,५८	...	१०५,६५,५८	२३२,००,००	...	२३२,००,००	Mineral Exploration
एकूण	९१,७१,००	...	९१,७१,००	१७१,१०,००	...	१७१,१०,००	१०५,६५,५८	...	१०५,६५,५८	२३२,००,००	...	२३२,००,००	792, Transfer to Reserve Fund
एकूण	१०४,७२,३०	...	१०४,७२,३०	३६०,०६,४०	...	३६०,०६,४०	२२७,३८,१८	...	२२७,३८,१८	४८३,४८,४८	...	४८३,४८,४८	Major Head Total
													Grand Total

(दोन) आर्थिक गरजा : (11) Financial Requirements. —

श्रेणीकरण	प्रत्यक्ष तक्ता, २०११-२०१२		अपेक्षितकालीय अंदाज, २०१२-२०१३		सुधारित अंदाज, २०१२-२०१३		अपेक्षितकालीय अंदाज, २०१३-२०१४		Classification				
	Actuals, 2012-2013		Budget Estimates, 2012-2013		Revised Estimates, 2012-2013		Budget Estimates, 2013-2014						
	शेअरियर योजनोपनि पद्धत	एकूण Total	शेअरियर योजनोपनि पद्धत	एकूण Total	शेअरियर योजनोपनि पद्धत	एकूण Total	शेअरियर योजनोपनि पद्धत	एकूण Total					
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
००४. रिसर्च व डेवेलपमेण्ट.
(00) (01) एनालिटिकल रिसर्च बाय डेपार्टमेण्टल लैबोराटरी
(2853 00 25) Voted
०१. सलारिज.	10,49	10,49	12,91	12,91	12,91	12,91	12,91	8,81	8,81	8,81	8,81	8,81	8,81
०६. टेलिफोन इलिट्रिकिटी व वाटर चार्जेज	9	9	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
१३. ऑफिस एक्पेन्जेज.	24	24	34	34	34	34	34	25	25	25	25	25	25
२७. मन्टेनेन्स व वर्क.	13	13	13	13	13	10	10	10	10	10	10
एकूण - ००४ श्रेणी
१०२. मिनेरल एक्प्लोरेशन
(00) (01) सुर्वे व प्रस्पेक्टींग ऑफ इम्पोर्टन्ट एकोनॉमिक मिनेरलज इन द स्टेट
(2853 00 34) Voted
०१. सलारिज.	6,84,89	6,84,89	9,68,13	9,68,13	8,47,00	8,47,00	8,47,00	10,90,11	10,90,11	10,90,11	10,90,11	10,90,11	10,90,11
०२. वेजेज	63,43	63,43	49,35	49,35	49,35	49,35	49,35	51,82	51,82	51,82	51,82	51,82	51,82
०३. ओवरटाइम अलॉवन्स	1,94	1,94	1,80	1,80	1,80	1,80	1,85	1,85	1,85	1,85	1,85	1,85	1,85
०६. टेलिफोन इलिट्रिकिटी व वाटर चार्जेज	6,75	6,75	6,25	6,25	7,00	7,00	7,00	6,75	6,75	6,75	6,75	6,75	6,75
११. ट्रॅवेल एक्पेन्जेज.	16,95	16,95	34,65	34,65	34,65	34,65	34,65	36,73	36,73	36,73	36,73	36,73	36,73
१३. ऑफिस एक्पेन्जेज.	42,35	42,35	59,23	59,23	59,23	59,23	59,23	62,49	62,49	62,49	62,49	62,49	62,49
१४. रेंट, रेटेज व टॅजेज.	2,22	2,22	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	2,40	2,40	2,40	2,40	2,40	2,40
१७. कम्प्युटर एक्पेन्जेज.	1,66	1,66	2,06	2,06	2,06	2,06	2,06	2,12	2,12	2,12	2,12	2,12	2,12
२७. मिनेरल एक्प्लोरेशन	14,99	14,99	22,05	22,05	22,05	22,05	22,05	23,15	23,15	23,15	23,15	23,15	23,15
२८. प्रोफेशनल व स्पेशल सर्विज	4,69	4,69	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
५०. इतर खर्च
५१. मोटोर वाहन	6,52	6,52	11,03	11,03	11,03	11,03	11,03	10,00	10,00	10,00	10,00	11,00	11,00
५२. मशीन व उपकरण	53	53	53	53	53	56	56	56	56	56	56
एकूण पद्धत - (००) (०१)
एकूण	8,46,39	8,46,39	11,63,08	11,63,08	10,42,70	10,42,70	10,42,70	12,91,98	12,91,98	12,91,98	12,91,98	12,91,98	12,91,98

तक्ता / TABLE—समाप्त.

(रुपय हजारों / Rs. in thousands)

(दोन) आर्थिक गरजा : (II) Financial Requirements

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा, २०११-२०१२ Actuals, 2011-2012		अर्थसंकल्प, २०१२-२०१३ Budget Estimates, 2012-2013		सुधारित अंदाज, २०१२-२०१३ Revised Estimates, 2012-2013		अर्थसंकल्पिय अंदाज, २०१३-२०१४ Budget Estimates, 2013-2014		वर्गीकरण Classification				
	योजनेतर Non-Plan	योजनांतर्गत Plan	योजनेतर Non-Plan	योजनांतर्गत Plan	योजनेतर Non-Plan	योजनांतर्गत Plan	योजनेतर Non-Plan	योजनांतर्गत Plan					
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)
(००)(०२) खनिज समन्वयण राज्यातील पहिल्याच्या आर्थिक वर्षातील सर्वेक्षण व पुनर्वेक्षणकरण या कामांच्या निरस्तारकरिता योजना (२८५३ ०० ५२) - दरमहा	२५.२७	...	१५.२७	३१.०९	...	३१.०९	३१.०९	...	३१.०९	३०.००	...	३०.००	(००)(०२) Mineral Exploration Scheme for of Survey and Prespecting of important economic minerals in the State (2853 00 52) - Voted
०१. वेतन	३१.०९	...	३१.०९	३१.०९	०१, Salaries.
०२. आंतरकाळीक भत्ता	१	...	१	१	...	१	१	...	१	०३, Overtime Allowance
०६. दुरुवनी, बीज व पाणी शुल्क	८	...	८	१२	...	१२	१२	...	१२	१२	...	१२	०६, Telephone Electricity and water charges.
११. देशांतर्गत प्रवास खर्च	२९	...	२९	४२	...	४२	४२	...	४२	३५	...	३५	११, Travel Expenses.
१३. कार्यालयीन खर्च	३३	...	३३	४६	...	४६	४६	...	४६	२०	...	२०	१३, Office Expenses.
दरमहा - एकूण - (००)(०२)	२५.९७	...	२५.९७	३२.१०	...	३२.१०	३२.१०	...	३२.१०	३०.६८	...	३०.६८	Total --- 102 (2)
(००)(०५) खनिज विकास (योजनांतर्गत) (२८५३ ०१ ३२)	१,७१,४०,००	...	१,७१,४०,००	१,०५,६५,५८	...	१,०५,६५,५८	२,३२,००,००	...	२,३२,००,००	(००) (05) Development of Mining (Non Plan) (2853 0132).
३१. सहाय्यक अनुदान	१,७१,४०,००	...	१,७१,४०,००	१,०५,६५,५८	...	१,०५,६५,५८	२,३२,००,००	...	२,३२,००,००	३१, Grant in Aid
दरमहा - एकूण - ०० (०५)	१,७१,४०,००	...	१,७१,४०,००	१,०५,६५,५८	...	१,०५,६५,५८	२,३२,००,००	...	२,३२,००,००	Voted: Total --- (00) (05)
एकूण - १०१	Charged
७९२. राष्ट्रीय नियोजन विकास निधीकडे हस्तांतरण.	८,७२,३६	...	८,७२,३६	१,८३,३५,१८	...	१,८३,३५,१८	१,१६,४०,३८	...	१,१६,४०,३८	२,४५,२२,६६	...	२,४५,२२,६६	Total - 102 Gross Voted
(०१) (०१) खनिज विकास निधीकडे हस्तांतरण (२८५३ ०१ ४१)	९१,७४,००	...	९१,७४,००	१,७१,४०,००	...	१,७१,४०,००	१,०५,६५,५८	...	१,०५,६५,५८	२,३२,००,००	...	२,३२,००,००	(797) Transfer to Reserve Fund/Deposit Account.
४९. आंतरराज्य हस्तांतरण	९१,७४,००	...	९१,७४,००	१,७१,४०,००	...	१,७१,४०,००	१,०५,६५,५८	...	१,०५,६५,५८	२,३२,००,००	...	२,३२,००,००	(०१) (01) Transfer to Mining Development Fund (2853 01 41)
४९. आंतरराज्य हस्तांतरण	९१,७४,००	...	९१,७४,००	१,७१,४०,००	...	१,७१,४०,००	१,०५,६५,५८	...	१,०५,६५,५८	२,३२,००,००	...	२,३२,००,००	४९. Inter Accounts Transfer Charged
आर्थिक एकूण ७९२	९१,७४,००	...	९१,७४,००	१,७१,४०,००	...	१,७१,४०,००	१,०५,६५,५८	...	१,०५,६५,५८	२,३२,००,००	...	२,३२,००,००	Total - 792, Charged
एकूण-२८५३, अन्वीह खर्चाकडे	१,०४,७२,००	...	१,०४,७२,००	३,६०,०६,४०	...	३,६०,०६,४०	२,२७,३८,१८	...	२,२७,३८,१८	४,८३,४८,४८	...	४,८३,४८,४८	Total - C-Net

१. संचालन व प्रशासन

(एक) प्रस्तावना :

संप्रत भू-विज्ञान व खनिजकर्म संचालनालयाच्या अंतर्गत मुख्यालय संघटना संचालकांच्या अंमलात असून ते राज्यातील त्या खात्याचे प्रमुख म्हणून कार्य करतात. ते राज्याच्या खनिज-प्रशासनाचे नियंत्रक अधिकारी-देखील आहेत. संचालनालयाचे खनिज-प्रशासन व खनिज-समन्वेषण ह्या दोन्ही कार्यांवर नियंत्रण, नियोजन आणि समन्वय ठेवण्याचे काम तांत्रिक व अतांत्रिक दर्जा असलेल्या सहसंचालक, वॉरंट उप संचालक, उप संचालक, वॉरंट भू-वैज्ञानिक, प्रशासन अधिकारी, लेखा अधिकारी, सांख्यिकी अधिकारी वगैरे व अतांत्रिक कर्मचारी वर्गामार्फत केले जाते.

संचालनालयाची चार प्रादेशिक कार्यालये वॉरंट उप संचालक उप-संचालकांच्या नियंत्रणाखाली नागपूर, चंद्रपूर, औरंगाबाद व कोल्हापूर येथे आहे. या चार प्रादेशिक कार्यालयांद्वारे केल्या जाणाऱ्या भू-विज्ञान सर्वेक्षण व खनिज समन्वेषण कार्यांवर देखरेख व नियंत्रण नागपूर येथील प्रधान कार्यालयाद्वारे होते.

खनिज प्रशासन कार्य :

प्रधान खनिजासंबंधी पूर्वेक्षण अनुज्ञप्ती व खनिजपट्टे मंजुरी, त्यांचे नूतनीकरण, समाप्ती अगर प्रत्यार्पण इत्यादींबाबत शासनास सल्ला देणे हे कार्य खनिज प्रशासनाचा एक भाग म्हणून संचालनालय करते. खनिज पट्टाधारक, खनिज कायद्यांवर हुकूम सर्व अटींचे तंतोतंत पालन करतात किंवा नाही याचोदेखील संचालनालय शक्यतोवर खात्री करून घेते. शासकीय क्षेत्रात उत्खननासाठी आरक्षित ठेवण्याच्या क्षेत्राबाबत संचालनालय शासनास सल्ला देते.

संचालनालय प्रधान आणि खनिज संपत्तीच्या प्रशासनासंबंधी सल्ला देण्याचे कार्य करते. जिल्हास्तरावर खनिज प्रशासन कार्य पार पाडण्यासाठी संचालनालयाच्या आस्थापनेखाली असलेल्या ५० जागा (की) ज्यात वॉरंट भू-वैज्ञानिक, भू-वैज्ञानिक, कनिष्ठ भू-वैज्ञानिक, खनिजशुल्क निरीक्षक, भौगोलिक माहिती प्रणाली, सहाय्यक व लिपिक, क. लिपिक, वाहन चालक, मदतनीस इ. आहेत. त्या नागपूर, चंद्रपूर, गडचिरोली, रत्नागिरी, कोल्हापूर, यवतमाळ, रायगड, मिथुदुर्ग, पुणे या खनिज महत्त्वाच्या जिल्ह्यांत कार्यरत आहेत. यांच्या व्यतिरिक्त ४८ भू-वैज्ञानिक अधिकारी व इतर कर्मचारी नागपूर, चंद्रपूर, गडचिरोली, यवतमाळ, भंडारा, कोल्हापूर, रायगड, ठाणे, सोलापूर, रत्नागिरी, पुणे, मिथुदुर्ग, अमरावती, जळगाव, नाशिक, औरंगाबाद, नांदेड, धुळे, जालना, बीड, परभणी, लातूर, बुलढाणा, अहमदनगर, मुंबई, सातारा, सांगली आणि उस्मानाबाद जिल्ह्यांतील खनीज प्रशासन कार्यात मदत करण्यासाठी नेमलेले आहेत.

या संचालनालयाच्या स्थापनेपासून जारीने करण्यात आलेल्या खनिजांचा शोध घेण्याच्या कामाचा परिणाम म्हणून निरनिराळ्या खनिज उत्पादनात व उत्पादनाच्या अनुषंगाने राज्याच्या खनिज महसूलात वाढ झाली आहे.

(दोन) वित्तीय आवश्यकता.—या संचालनाद्वारे राबविण्यात आलेल्या खनिज समन्वेषण कार्यामुळे महाराष्ट्र राज्यात मोठ्या प्रमाणात कोळसा, बॉक्साईट, लोहखनिज, मँगनीज, धुनखडक, सिलीका वाळू, कायनाईट, सिलीमनाईट डोलोमाईट इत्यादींचे मोठे मोठे साठे उघडकीस आले आहेत. यामुळे राज्यात खनिजावर आधारित अनेक प्रकारचे उद्योगधंदे उदा. ऑष्णिक वीज प्रकल्प, फेरोमँगनीज प्रकल्प, इस्पात प्रकल्प, सिमेंट प्रकल्प सिलीका मँगनीज प्रकल्प इ. स्थापित करण्यात आले असून निकट भविष्यात अशा प्रकारचे अनेक कारखाने स्थापित करण्याची संभावना निश्चित आहे. राज्यात स्थापित झालेल्या खनिजावर आधारित उद्योगामुळे राज्याच्या फक्त खनिज महसूल नव्हे तर इतर कर उदा. विक्रीकर, धबकारी कर इ. मध्ये मोठ्या प्रमाणात वाढ झालेली आहे. तसेच खनिज उद्योग स्थापित झाल्यामुळे इतर सहाय्यभूत उद्योगधंदेसुद्धा वाढलेले आहेत व अशा उद्योगांकडून शासनाला आर्थिक लाभ मिळत आहे. याशिवाय ज्या भागात असे उद्योग स्थापित झालेले आहेत त्या भागाचा सामाजिक व आर्थिक दर्जाची प्रगती व विकास झाला आहे. म्हणजेच खनिज उद्योग स्थापित झाल्यानंतर राज्याला प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षरित्या आर्थिक लाभ झाला असून राज्याची आर्थिक स्थिती सुधारणेस मदत झालेली आहे. यामुळे राज्यात लाखो मजुरांना रोजगार मिळालेला आहे. वरील स्पष्टीकरणावरून असे निदर्शनास येते की, राज्याच्या विकासासाठी खनिज समन्वेषण तसेच खनिज उत्पादन अत्यंत आवश्यक आहे.

वर्ष २००८-२००९ मध्ये राज्याला खनिज महसूलापासून ११३२८१.३० लाख रुपये मिळालेले आहेत. या मानाने शासनाकडून या संचालनालयाचे कार्यक्रम राबविण्याकरिता फक्त ८५६.८० लाख मिळालेले होते. वर्ष २०१०-२०११ मध्ये ही रक्कम रुपये १३५८.४४ लाख इतकेपर्यंतच देण्यात आली आहे. ही अर्थसंकल्पीय तरतूद या संचालनालयाचे नित्यक्रम कामांसाठी पर्याप्त असली तरी या संचालनालयाद्वारे राबविण्यात येणाऱ्या खनिज समन्वेषण व प्रशासनाचे विकासासाठी पर्याप्त नाही. आजच्या परिस्थितीत अतिरिक्त खनिज महसूल मिळण्याकरिता तसेच जिल्हास्तरीय खनिज प्रशासनाचे काम सुरळीतपणे राबविण्याकरिता अतिरिक्त कर्मचारीवर्ग तसेच वाहन इत्यादींचे फार आवश्यकता आहे. व याकरिता योजनेतर व योजनेतर्गत मिळून या संचालनालयाचे प्रस्तावित केलेले अंदाज रु. १८६२.४२ लाख मिळणे आवश्यक आहे. जेणेकरून या संचालनालयाकडून राबविण्यात येणारे खनिज समन्वेषण व खनिज प्रशासनाचे काम सुरळीतपणे चालविणे शक्य होईल. खाली दर्शावलेल्या तक्त्यात या संचालनालयाकरिता मागील पाच वर्षांत देण्यात आलेले अनुदान व त्याविरूद्ध राज्यातील खनिज उत्पादनामुळे गोळा करण्यात आलेली खनिज महसूलाची आकडेवारी दाखविलेली आहे :-

अनुक्रमांक	वर्ष	खनिज महसूल (रु. लाखात)	अनुदान (रु. लाखात)	खनिज महसूलाच्या तुलनेत अनुदानाची टक्केवारी
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
१	२००५-२००६	६,९१,६१.२९	७६९.७६	१.११
२	२००६-२००७	७,८८,२३.३५	७९९.६९	१.०१
३	२००७-२००८	१०,५३,२८.८३	७९७.५४	०.७५
४	२००८-२००९	११,३२,८१.३०	८५६.८०	०.७५
५	२००९-२०१०	१३,९४,३५.८९	७१८.२८	१.०६
६	२०१०-२०११	१७१६३७.१८	१३५८.४४	१.२६
७	२०११-२०१२	१९४३२२.१६		

(तीन) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण.— गेल्या १० वर्षांतील खनिज महसुलांचे पृथःकरण हेच दाखविणारे की, खनिज महसुलांचे उत्पन्न हे खनिजांच्या नवीन साठ्यांचा शोध लावल्यानंतर त्याचे पूर्वक्षण करून ते साठे खनिज उद्योगांसाठी उत्खननासाठी तयार करणे, खनिज संपत्तीवर आधारित मोठ्या उद्योगांची स्थापना, आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत खनिजांची मागणी आणि इमारत बांधणी कार्यक्रम यावर प्रामुख्याने अवलंबून आहे. १९६०-६१ या वर्षात खनिज महसूल ३८.८८ लक्ष एवढा होता. तो २०११-२०१२ या वर्षी १९४३२२.१६ लाखांवर पोचला. खनिज महसूल वाढविण्यासाठी वर दिलेल्या प्रत्येक बाबीवर जातीने लक्ष पुरविले गेल्यामुळे व काही बाबींवर लक्ष

दिल्यामुळे खनिज महसुलात सारखी वाढ दिसून येते.

खनिज महसुलाचा मोठा वाटा कोळसा, बॉक्साईट, लोह-खनिज, मँगनीज, चुनखडी, सिलीका वाळू, कायनाईट व सिलीमनाईट या खनिज द्रव्यांपासून मिळतो. कोळशाचे उत्पन्न सारखे वाढत असून १९६० मधील ७.९४ लक्ष टनांवरून २०११-२०१२ ला ते ३६६.४२ लक्ष टनांपर्यंत गेले आहे. हीच वस्तुस्थिती लोह-खनिज, चुनखडी, कायनाईट, सिलीमनाईट, सिलीका वाळू या खनिजांबाबतही लागू होते. अशी अपेक्षा करण्यात येत आहे ही स्थापित उद्योगात तेलाच्या वापराऐवजी कोळशाचा वापर जेव्हा सुरू होईल तेव्हा औष्णिक वीज उत्पादनात वाढ होईल व खनिज महसूल सारखे वाढत राहील.

मागील तीन वर्षात राज्यात वसूल झालेल्या खनिज महसुलीची स्थिती दर्शविणारा तक्ता क्रमांक ८

(रुपये लाखांन)

		वर्ष/Year				
		प्रत्यक्ष २०१०-२०११ Actual 2010-2011	प्रत्यक्ष २०११-२०१२ Actual 2011-2012	संभाव्य २०१२-२०१३ Provisional 2012-2013	अंदाज २०१३-२०१४ Estimated 2013-2014	
प्रधान गौण	(१) प्रमुख	६६,४६७.९०	६९,८६३.२६	८१,०००.००	८९,९००.००	Major
	(२) गौण	१,०५,१६९.२८	१,२४,४५८.९०	१,५४,०००.००	१,६५,०००.००	Minor
	एकूण	१,७१,६३७.१८	१,९४,३२२.१६	२,३५,०००.००	२,५४,९००.००	Total

(चार) कर्मचारीविषयक गोषवारा दर्शविणारा तक्ता क्रमांक — २

अ. क्र.	पदनाम	पे बँड	पदसंख्या	
			२०११-२०१२	२०१२-२०१३
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
१	संचालक	37,400-67,000	1	1
२	सहसंचालक	15,600-39,100	2	2
३	वरिष्ठ उप संचालक	15,600-39,100	2	2
४	उप संचालक	15,600-39,100	6	6
५	वरिष्ठ भू-वैज्ञानिक	15,600-39,100	22	22
६	प्रशासन अधिकारी	15,600-39,100	1	1
७	मुख्य रसायन शास्त्रज्ञ	15,600-39,100	1	1
८	वरिष्ठ रसायन शास्त्रज्ञ	15,600-39,100	2	2
९	मुख्य आवेधन अभियंता	15,600-39,100	1	1
१०	आवेधन अभियंता	15,600-39,100	2	2
११	भू-वैज्ञानिक	15,600-39,100	23	23
१२	सहायक आवेधन अभियंता	9,300-34,800	5	5
१३	लेखा अधिकारी	9,300-34,800	3	3
१४	सांख्यिकी अधिकारी	9,300-34,800	1	1
१५	सहायक प्रशासन अधिकारी	9,300-34,800	5	5
१६	रसायन शास्त्रज्ञ	9,300-34,800	6	6
१७	कनिष्ठ भू-वैज्ञानिक	9,300-34,800	48	48
१८	सर्व्हे अँड मॅप अधिकारी	9,300-34,800	2	2
	एकूण		133	133

२. अराजपत्रित वर्ग-३.—

१	उच्च श्रेणी लघु लेखक(निवड श्रेणी)	9,300-34,800	1	1
२	उच्च श्रेणी लघु लेखक	9,300-34,800	1	1
३	अधीक्षक	9,300-34,800	3	3
४	सहायक लेखा अधिकारी	9,300-34,800	1	1
५	भौगोलिक माहिती प्रणाली वरिष्ठ सहायक	9,300-34,800	5	5

(चार) कर्मचारीविषयक गोषवारा — चालू

(१)	(२)	(३)	(४)	(५)
२. अराजपत्रित वर्ग-३.— चालू				
६ निरीक्षक	9,300--34,800	5	5	
७ आवेधक यात्रिक	9,300--34,800	10	10	
८ कर्मशाळा अधीक्षक	9,300--34,800	2	2	
९ वरिष्ठ प्रयोगशाळा सहायक	5,200--20,200	2	2	
१० आवेधक	5,200--20,200	20	20	
११ लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	9,300--34,800	1	1	
१२ संग्रहालय नि-ग्रंथालय सहायक	5,200--20,200	1	1	
१३ वरिष्ठ लिपिक	5,200--20,200	38	38	
१४ अधिकार शुल्क निरीक्षक	5,200--20,200	19	19	
१५ सहायक आवेधक	5,200--20,200	20	20	
१६ चालक-नि-यात्रिक	5,200--20,200	5	5	
१७ कनिष्ठ लिपिक	5,200--20,200	29	29	
१८ वाहन चालक	5,200--20,200	43	43	
१९ प्रयोगशाळा सहायक	5,200--20,200	6	6	
२० अनुरेखक	5,200--20,200	5	5	
२१ दोरखंडवाला	5,200--20,200	40	40	
२२ रिसिप्टानिस्ट-कम-टेलिफोन ऑपरेटर	5,200--20,200	1	1	
२३ शाखा प्रमुख	9,300--34,800	2	2	
२४ भौगोलीक माहिती प्रणाली, सहायक	5,200--20,200	18	18	
		एकूण ..	278	278
३. अराजपत्रित वर्ग-४.—				
१ नार्डक	4,440--7,440	2	2	
२ दफ्तरी	4,440--7,440	1	1	
३ शिपाई	4,440--7,440	26	26	
४ मदतनीस	4,440--7,440	40	40	
		एकूण	69	69
		एकूण-बेरीज	480	480

२. खनिजांचे समन्वेषण

(एक) प्रस्तावनात्मक :

खनिजांचा शोध घेणे हे या संचालनालयाचे प्राथमिक कार्य असून १९५७ पासून ते सतत चालू आहे. सध्या देशातील अशा प्रकारच्या सर्वांत मोठ्या संचालनालयामधील, हे एक संचालनालय आहे. महाराष्ट्र राज्यात महत्त्वाची खनिजे नागपूर, चंद्रपूर, गडचिरोली, भंडारा, यवतमाळ, सिंधुदुर्ग, रत्नागिरी, कोल्हापूर, रायगड, सातारा आणि थांड्या फार प्रमाणात ठाणे, मांगली व नांदेड जिल्ह्यांत एकवटली आहेत. जळगाव, नाशिक, औरंगाबाद व बुलढाणा या जिल्ह्यांत आर्थिकदृष्ट्या महत्त्वाचे एकच खनिज म्हणजे अकोक दगड आढळतो.

खनिज समन्वेषणाचे कार्यासाठी संचालनालयाजवळ २० आवेधन यंत्र व सहाय्यक सामग्री आहे. खनिज समन्वेषणाचे सविस्तर कार्य सुरू करण्यापूर्वी भू-सर्वेक्षण, प्रादेशिक नकाशीकरण व भू-वैज्ञानीय नकाशीकरण करण्यात येते. राज्य शासन राज्य भू-वैज्ञानिय कार्यक्रम मंडळ व केंद्रिय भू-वैज्ञानिय कार्यक्रम यांचे द्वारा केंद्र सरकार व केंद्र सरकारच्या अधिक्षेपांतर्गत असलेली हेच कार्य करणारी महामंडळ यांच्या कामात समन्वय साधतात. राज्य शासनाचा खनिज समन्वेषण कार्यक्रम समन्वयानंतर निश्चित केल्यामुळे इतर संघटनांद्वारे महाराष्ट्र राज्यात होणाऱ्या याच प्रकारच्या कार्यात परस्पर व्याप्तता टाळली जाते. संचालनालयाने फार मोठ्या प्रमाणात खनिजांच्या समन्वेषणाचे कार्य केले असून त्यात कोळसा, चुनखडी, बॉक्साईट, सिलीका वाळू, लोह-खनिज, कायनाईट, तांबे, क्रोमाईट इल्मेनाईट, बेराईट, सिलीमनाईट, फ्लोराईट, ग्रॅफाईट वगैरे खनिजांचा अंतर्भाव होतो.

संचालनालयाचे सविस्तीर-खनिज-समन्वेषणाचे कार्य राज्यातील महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ आणि इतर सार्वजनिक/खाजगी संस्थांना खनिज उत्खननाचे कार्य हाती घेण्याच्या दृष्टीने सहाय्यक ठरते. राज्यात नवीन शोधून काढलेले समवेधित व सिद्ध केलेल्या खनिजांच्या साठ्यांचा उपयोग करण्याकरिता अनेक सुसाध्यता व प्रकल्प अहवाल या संचालनालयाद्वारे तयार करण्यात आले आहेत. उद्योजकांना खनिज उद्योग स्थापन करण्याकरिता या प्रकल्प/सुसाध्यता अहवालाची मदत होते.

संचालनालयाची रासायनिक प्रयोगशाळा नागपूर येथे स्थित असून मुख्यालयाला जोडली आहे या व्यतिरिक्त मुख्यालयात पाषाणशास्त्रीय व धातुक संस्करण या विशेष प्रयोगशाळा नागपूर येथे आहेत. समन्वेषणांच्या विभिन्न टप्प्यात मिळविलेल्या विभिन्न खनिजांच्या नमुन्यांचे पृथःकरण करून राज्यातील खनिजांची प्रत माहिती करून घेण्याच्या दृष्टीने या रासायनिक प्रयोगशाळा स्थापन केली आहेत. खनिजांची प्रत व त्यांची निरनिराळ्या उद्योगातील उपयोगिता ठरविण्याच्या दृष्टीने रासायनिक पृथःकरण सहाय्यशील ठरते. भू-वैज्ञानिक सर्वेक्षण व आवेधनाद्वारे प्राप्त खडकांची व खनिजांची प्रत निरनिराळ्या उद्योगांसाठी उपयोगी आहे किंवा नाही हे ठरविण्यासाठी रासायनिक प्रयोगशाळेची मदत आवश्यक आहे. कारण ह्या प्रत निश्चितीशिवाय पूर्वक्षण कार्य पूर्ण होऊ शकत नाही. पृथःकरणाच्या कामाचा तपशील, नमुन्यांची संख्या इत्यादी सोबतच्या परिशिष्ट (VII) मध्ये दर्शविली आहे. संचालनालय प्रतवर्षी शेकडो नमुन्यांचे पृथःकरणाचे कार्य करीत आहे आणि त्यामुळे प्रत्येक नमुन्याच्या पृथःकरणाचा अहवाल या प्रकाशनात नमूद करणे शक्य होत नाही.

सन २०१२-२०१३ या वर्षात संचालनालयाचे नागपूर, चंद्रपूर, यवतमाळ जिल्ह्यांत कोळशांसाठी, चंद्रपूर जिल्ह्यांत सिलीमनाईट- पायारोफलाईट करिता सर्वेक्षण/ पूर्वक्षण करण्याचे प्रस्तावित केले आहे. बांधकाम उपयोगी खनिज शोधण्यासाठी अहमदनगर जिल्ह्यांत सर्वेक्षण करण्याचे तसेच बॉक्साईट क्षेत्र सीमांकित करणेचे दृष्टीने सातारा, रत्नागिरी जिल्ह्यांत भूशास्त्रीय पूर्वक्षण करण्याचे प्रस्तावित आहे.

तसेच भारतीय भूवैज्ञानिक सर्वेक्षण विभाग, नागपूर व भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालय, नागपूर यांनी संयुक्तपणे नागपूर जिल्ह्यातील पारशिवणी तालुक्यात मँगनीज खनिजाकरिता पूर्वक्षण/सर्वेक्षण कार्याला मान्यता प्राप्त झाली आहे. याशिवाय नागपूर व भंडारा जिल्ह्यातील मँगनिज जुने खनिपट्टे आणि कमी प्रतीचे जुने डम्पसचे क्षेत्र सीमांकित करण्याकरिता सर्वेक्षण करण्याचे प्रस्तावित आहे.

(दोन) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे

स्पष्टीकरण.—

खनिजांच्या समन्वेषणाचे कार्य ठराविक टप्प्यांनी केले जाते. भारतीय भू-वैज्ञानिक सर्वेक्षण अथवा या मंचालनालयाद्वारे केलेल्या सर्वसाधारण नकाशाकारणाद्वारे ज्या क्षेत्रांमध्ये उपलब्ध खनिज संपत्ती दर्शाविली जाते त्या क्षेत्रांचे विस्तृतरित्या भूशास्त्रीय नकाशाकरण १ : ५००० अथवा त्यापेक्षा मोठ्या प्रमाणावर करण्यात येते. या योगे उपलब्ध खनिज क्षेत्रांपैकी अधिक खनिज उपलब्ध असलेले क्षेत्र सीमांकित करता येते. ह्या सीमांकनानंतर, आवश्यक भासल्यास, भू-पृष्ठावरील नमुन्यांचे विश्लेषण केले जाते. नमुन्यांच्या विश्लेषणात्मक निष्कर्षांच्या प्रक्षेपणाने ज्या क्षेत्रातून ते नमुने गोळा करण्यात आले त्या क्षेत्रांपैकी सर्वाधिक खनिज उपलब्ध असलेल्या सीमांकित क्षेत्रांत मोठ्या प्रमाणावर आवेधन केले जाते. ज्या ठिकाणी खनिजसाठे उथळ भागी असतात, तसेच ज्या काही ठिकाणी आवेधन पुरेसे झालेले नसते, अशा ठिकाणी खनिजांचा अवलंब केला जातो. वेधणाद्वारे क्रॉड नमुने व खनिजाकतून व्याहिका नमुने प्राप्त होतात.

पाषाणशास्त्रीय प्रयोगशाळेत क्रॉड नमुन्यांचे विश्लेषण करून त्यातील खनिज

समुज्यांची निश्चिती व रासायनिक प्रयोगशाळेत पृथक्करणद्वारे अर्पित धातुकांचे प्रत ठरविता येते. पर्याप्त विश्लेषणात्मक परिणाम प्राप्त झाल्यानंतर ठराविक क्षेत्रात धातुचा प्रतवार साठविली जाण आर्थिकदृष्ट्या किफायतशीर समुपयोजकता कितपत आहे हे ठरविणे शक्य होते. साधारणतः महाराष्ट्रात कोळशासारखे खनिज भू-पृष्ठावर सापडत नसल्यामुळे त्यांच्या समन्वेषणासाठी अनेक वर्षांपासून भार देशाने थोड्या थोड्या अंतरावर केले जाते. जेव्हा आवेधन कार्य विस्तृत भू-भागावर दूर दूर अंतरावर केले जाते तेव्हा त्या क्षेत्रातील उपलब्धांचा अंदाज स्थूलमानाने वर्तविता येतो. विस्तृत रूपाने जवळजवळ अंतरावर आवेधन कार्य केल्यास त्या क्षेत्रातील सिद्ध केलेल्या खनिजांच्या उपलब्धांचे वर्गीकरण करणे शक्य होते व त्या आधारावर खनिज प्रकल्पाचे नियोजन होऊ शकते व २०१०-२०११ व २०११-२०१२ या वित्तीय वर्षांत झालेल्या प्रत्यक्ष कार्याचा व २०१२-२०१३ मधील अर्पित खनिज समन्वेषणाचे कार्य खालील तक्त्यात दर्शाविले आहे :—

भारत सरकारच्या राष्ट्रीय खनिज धोरण, १९९३ ला सुसंगत राहून राज्यातील

Table - X

	प्रत्यक्ष २०१०-२०११ (Actuals) 2010-2011 upto June 2011 (1)	प्रत्यक्ष २०११-२०१२ (Actuals) 2011-2012 upto March 2012 (2)	प्रस्तावित २०१२-२०१३ (Provisional) 2012-2013 upto September 2012 (3)
१ भूवैज्ञानिक सर्वेक्षण (चर्ग किलोमीटरमध्ये) Geological Survey (in square kilometres)	167.0 Sq. km.	187.0 Sq. km.	40.0 Sq. km.
२ आवेधन (मीटरमध्ये) Drilling (in metres)	16874.85 metres	15049.30 metres	5287.40 metres

खनिजाकारिता राज्याचे राज्य “ खनिज धोरण १९९९ ” तयार केले. राज्य मंत्रिमंडळाने नागपूर येथील दिनांक २१ डिसेंबर १९९९ रोजीच्या बैठकीत या धोरणाला मंजुरी दिली. तसेच विदर्भ विकासासाठी सुधारित कार्यक्रमांमाला देण्यात राज्य मंत्रिमंडळाने नागपूर येथे दिनांक २३ डिसेंबर १९९९ रोजी झालेल्या बैठकीमध्ये या धोरणातील संबंधित बाबींना मंजुरी दिली.

सन २०००-२००१ या आर्थिक वर्षासाठी सन १९९९-२००० मध्ये जमा झालेल्या एकूण खनिज महसुलाची १०% रक्कम “ खनिज विकास निधीमध्ये ” वळती करून तरतूद करण्यासाठी “ अर्धनियम ” आवश्यक असल्याने अशा विधेयकांचा मसूदा नागपूर येथील २००० च्या हिवाळी अधिवेशनात विधानमंडळाच्या मान्यतेसाठी विधेयक क्रमांक ७९, दिनांक ३० नोव्हेंबर २००० रोजी विधानसभेमध्ये पुरःस्थापित करण्यात आले.

तथापि, सभागृहात यावर चर्चा होऊ न शकल्यामुळे तसेच प्रस्तावाची तातडी लक्षात घेता याबाबतीत माननीय राज्यपाल यांच्या मान्यतेने दिनांक २६ फेब्रुवारी २००१ रोजी अध्यादेश काढण्यात आला.

मंत्रिमंडळाने मंजुरी दिलेल्या या धोरणातील संबंधित बाबींमध्ये “ खनिज विकास निधीची ” निर्मिती ही मुख्य बाब असल्याने या निधीची निर्मिती संदर्भाधीन शासन निर्णय, व्यापार, वाणिज्य व खनिज विभाग, दिनांक ५ फेब्रुवारी २००० अन्वये करण्यात आली होती. सन १९९९-२००० या आर्थिक वर्षामध्ये जमा झालेल्या व त्यापुढील दरवर्षी जमा होणाऱ्या राज्याच्या एकूण खनिज महसुलाच्या १० टक्के इतकी रक्कम “ खनिज विकास निधी ” मध्ये वळती करण्यासाठी राखून ठेवण्यात येईल व

तो अशा निधीचा भाग असेल. सन १९९९-२००० या आर्थिक वर्षामध्ये खनिज महसूल म्हणून एकूण रुपये २६९.०९ कोटी एवढी रक्कम शासनाला प्राप्त झालेली असून तिच्या १० टक्के रक्कम म्हणजे रुपये २६.९० कोटी इतक्या रकमेची तरतूद या निधीसाठी आर्थिक वर्ष (२०००-२००१) साठी करण्यात आलेली आहे.

सन १९९९-२००० या आर्थिक वर्षानंतर पूर्ण झालेल्या प्रत्येक वित्तीय वर्षी, त्या वर्षाच्या एकूण खनिज महसूल वसुलीच्या १० टक्के एवढ्या रकमेची उक्त निधीत भर घालण्यात येईल. त्यानुसार सन २०००-२००१ मध्ये महसूल जमा रु. ३४५.६० कोटी एवढी रक्कम शासनाला प्राप्त झालेली असून तिच्या १० टक्के रक्कम म्हणजे रु. ३४.५६ कोटी, सन २००१-२००२ मध्ये महसूल जमा रु. ३४९.५६ कोटीचे १० टक्के रक्कम रु. ३४.९५६० कोटी, सन २००२-२००३ मध्ये महसूल जमा रु. ४००.६० कोटीचे १० टक्के रक्कम रु. ४०.०६०५ कोटी, सन २००३-२००४ मध्ये महसूल जमा रु. ४१३.५० कोटीचे १०% रक्कम रु. ४१.५५०१ कोटी, सन २००४-२००५ मध्ये महसूल जमा रु. ५७४.८० कोटीचे १०% रक्कम रु. ५७.४८ कोटी, सन २००५-२००६ मध्ये महसूल जमा रु. ६२०.७५ कोटीचे १०% रक्कम रु. ६२.०७५० कोटी, सन २००६-२००७ मध्ये महसूल जमा रु. ६९७.९९७० कोटीचे १०% रक्कम रु. ६९.७९९७ कोटी, सन २००७-२००८ मध्ये महसूल जमा रु. ७८८.२३३० कोटीचे १०% रक्कम रु. ७८.८२३३ कोटी, सन २००८-०९ मध्ये महसूल जमेचे १० टक्के रक्कम रु. ९१.७४.००.००० इतकी तरतूद या निधीसाठी करण्यात आली आहे. तसेच सन २००९-२०१० मध्ये

तक्ता क्रमांक ४/ Table - IV

३१ मार्च २०११ अखेर प्रधान व गौण खनिजाकरिता अस्तित्वात असलेल्या खनिजपट्ट्यांची संख्या (जिल्हावार)

Table Showing the number of leases existing for Major and Minor Minerals as on 31st March 2011

अनुक्रमांक (1)	जिल्हा (2)	प्रमुख खनिज Major Minerals (3)			गौण खनिज Minor Minerals (4)			District (5)
१	नागपूर	62	306	..	Nagpur
२	भंडारा	26	92	..	Bhandara
३	गोंदिया	5	126	..	Gondia
४	वर्धा	168	..	Wardha
५	चंद्रपूर	51	374	..	Chandrapur
६	गर्डाचरोली	3	70	..	Gadchiroli
७	अमरावती	3	51	..	Amravati
८	अकोला	68	..	Akola
९	वाशिम	50	..	Washim
१०	यवतमाळ	47	108	..	Yavatmal
११	बुलढाणा	48	..	Buldhana
१२	औरंगाबाद	172	..	Aurangabad
१३	बीड	15	..	Beed
१४	नांदेड	16	..	Nanded
१५	परभणी	8	..	Parbhani
१६	हिंगोली	4	..	Hingoli
१७	उस्मानाबाद	5	..	Usmanabad
१८	जालना	2	20	..	Jalna
१९	लातूर	73	..	Latur
२०	मुंबई	Mumbai
२१	मुंबई (उपनगर)	230	..	Mumbai(Suburb)
२२	ठाणे	227	..	Thane
२३	रायगड	8	17	..	Raigad
२४	रत्नागिरी	14	11	..	Ratnagiri
२५	सिंधुदुर्ग	46	16	..	Sindhudurg
२६	नाशिक	168	..	Nashik
२७	धुळे	15	..	Dhule
२८	नंदुरबार	16	..	Nandurbar
२९	जळगाव	5	..	Jalgaon
३०	अहमदनगर	9	..	Ahmednagar
३१	पुणे	625	..	Pune
३२	सोलापूर	47	..	Solapur
३३	सातारा	1	22	..	Satara
३४	सांगली	15	..	Sangli
३५	कोल्हापूर	17	86	..	Kolhapur
	Total	285	3283		

तक्ता क्रमांक ५/ Table - V
संयंत्र व यंत्रसामग्री, वेधनी आणि वाहने यांची एकूण संख्या दर्शविणारा तक्ता
Statement Showing Plant and Machining, Drilling Machine and Vehicles

वस्तूचे नाव	संख्या No.	भर		घट		एकूण Total	चालू	दुरुस्ती न	दुरुस्ती	अपेक्षित	अपेक्षित	Name of Item
		Addition during	Deletion during	स्थितीतील	होणाऱ्या		खालील	वाढ	घट			
(1)	(2)	2011 to 2012	2012 to 2013	2011 to 2012	2012 to 2013	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(1)
ड्रिल्स	27	NIL	NIL	NIL	NIL	27	20	7	NIL	NIL	NIL	Drilling Machine
ट्रक्स	30	NIL	NIL	NIL	NIL	30	25	5	NIL	NIL	NIL	Trucks
जीप्स	30	NIL	NIL	NIL	NIL	30	27	3	NIL	NIL	NIL	Jeeps
कार	6	NIL	NIL	NIL	NIL	6	5	1	NIL	NIL	NIL	Car

तक्ता क्रमांक ६ / Table - VI

तक्ता क्रमांक ६/
खनिजांचे
MINERAL

नागपूर, कोल्हापूर, चंद्रपूर व प्रादेशिक कार्यालयीन तीन

Statement showing the samples pending for analysis samples

प्राप्त झालेले नमुने

No. of samples received pending for analysis and received

अनु-		2011-2012 (Actual)		2012-2013 (Provisional)		2013-2014 (Estimated)	
क्रमांक	खनिजांचे नाव	२०११-२०१२ (प्रत्यक्ष)		२०१२-२०१३ (संभाव्य)		२०१३-२०१४ (अंदाजे)	
(1)	(2)	नागपूर Nagpur	एकूण Total	नागपूर Nagpur	एकूण Total	नागपूर Nagpur	एकूण Total
१	बाक्साईट ..	65	65	250	250	250	250
२	लोखंड लोह धातुक ..	28	114	150	150	200	200
३	चुनखडक/डोलोमाईट ..	10	10	100	100	50	50
४	सिलीमनाईट/करंडम ..	67	67	100	100	200	200
५	कोळसा ..	754	754	1000	1000	1100	1100
६	इतर नमुने ..	116	116	150	150	300	300
	एकूण ..	1040	1040	1750	1750	2100	2100

* Subject to the approval of exploration scheme by State Geological Programming Board.

TABLE VI

समन्वेषण

EXPLORATION

प्रयोगशाळेत नमुन्यांचे केलेले विश्लेषण दर्शविणारा तक्ता

Received and analysed by there laboratory in the Directorate at Nagpur.

२०११-२०१२ (अचल)		२०१२-२०१३ (संभाव्य)		२०१३-२०१४ (अंदाज)		Name of Mineral (2)
2011-2012 (Actuals)		2012-2013 (Provisional)		2013-2014 (Estimated)		
नागपूर Nagpur (9)	एकूण Total (10)	नागपूर Nagpur (11)	एकूण Total (12)	नागपूर Nagpur (13)	एकूण Total (14)	
65	65	200	200	200	200	.. Bauxite
28	28	150	150	200	200	.. Iron Ore
10	10	100	100	50	50	.. Limestone/ .. Dolomite
67	67	100	100	200	200	.. Sillimanite/ .. Corundum
754	754	1000	1000	1100	1100	.. Coal
116	116	150	150	300	300	.. Others
1040	1040	1750	1750	2050	2050	.. Total

३. संशोधन व विकास

(एक) प्रस्तावनात्मक

नागपूर येथील संचालनालयाचे मुख्यालयातील पाषाणशास्त्रीय व धातुक संस्करण प्रयोगशाळेत खनिज समन्वेषणाचे संदर्भात संशोधनाचे कार्य चालते. पाषाणशास्त्रीय व धातुक संस्करण प्रयोगशाळेतील अभ्यासातून भू-वैज्ञानिक सर्वेक्षण व खनिज समन्वेषणाद्वारे गोळा केलेल्या निरनिराळ्या प्रस्तर व धातुकांचे नमुन्यातील खनिज समुच्चय ठरविता येतो. त्यामुळे भू-वैज्ञानिकाला पुढील कार्याचे नियोजन करण्यात मदत होते. पाषाणशास्त्रीय प्रयोगशाळेतील धातुक संस्करण विभागाद्वारे खनिज व धातुकांची निरनिराळ्या संस्करण पद्धतीसाठी अनुकूलता ठरविली जाते व तसेच काही खनिजांचा, विशेषतः सिलिका वाळू, इल्मेनाईट इत्यादींच्या कणांचा आकार निश्चित केला जातो. त्यामुळे खनिजांची निरनिराळ्या उद्योगांसाठी उपयुक्तता ठरविली जाते.

राज्यातील निरनिराळ्या भागात आढळणाऱ्या डोलेराईट, ग्रॅनो आणि ग्रॅनाईट या खडकांचे चकाकी वैशिष्ट्य ठरविण्यासाठी ह्या संचालनालयाने अभ्यास केला. आतापर्यंतच्या अभ्यासातून असे निदर्शनास आले की, सिंधुदुर्ग जिल्ह्याच्या काही भागात आढळणाऱ्या डोलेराईट व ग्रॅनो या खडकांवर चकाकी आणता येते व

त्यापासून शोभिवंत दगड तयार करता येऊ शकतो. याबाबतचा पुढील अभ्यासक्रम प्रगतीपथावर असून तो २०१३-२०१४ मध्ये चालू ठेवण्यात येणारा आहे.

या व्यतिरिक्त मराठवाडा, जळगाव व बूलढाणा जिल्ह्यांत आढळणाऱ्या या चकाकी दगडाच्या चकाकीच्या वैशिष्ट्याबाबत प्रयोगशाळेत अभ्यास सुरू आहे. या दगडांना चकाकी आणल्यानंतर त्याचा उपयोग नेकलेस, कर्फालक्स, बटन, पेपरवेट इत्यादी तयार करण्याकरिता होऊ शकतो. याविषयीचा अभ्यास सन २०१३-२०१४ मध्ये सुरू राहिल.

राज्यातील ओतशाळा, काच आदी निरनिराळ्या उद्योगांसाठी सिलिका वाळूची वाढती मागणी व वापर लक्षात घेऊन या संचालनालयाच्या धातुक संस्करण प्रयोगशाळेत निरनिराळ्या भागातील सिलिका वाळूच्या चाळणी पृथःकरणात्मक अभ्यासामुळे संयुक्त नमुन्यातील कणांचे आकार व निरनिराळ्या कण आकाराचे वर्गीकरण ठरविता येते. ह्या अभ्यासाद्वारे सिलिका वाळूची निरनिराळ्या उद्योगातील उपयुक्तता ठरविता येते. २०१३-२०१४ या वित्तीय वर्षात हा अभ्यास चालू ठेवण्याचा या संचालनालयाचा मानस आहे.

(तीन) कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा सारांश व वित्तीय आवश्यकतांचे स्पष्टीकरण

विविध पद्धतीच्या अभ्यासातून केलेल्या चाचणी नमुन्यांची संख्या व कामाचा तपशील तक्ता खाली दिला आहे :—

तक्ता क्रमांक ७

		२०११-२०१२ मध्ये विश्लेषण केलेल्या नमुन्यांची संख्या No. of tests carried out during 2011-2012	२०१२-२०१३ चा अंदाज Estimated during 2012-2013	२०१३-१४ चा अंदाज Estimated during 2013-2014	
१.	पेट्रोलॉजिकल प्रयोगशाळा ..	Nil	Nil	Nil	1. Petrological
२.	ओअर ड्रेसिंग प्रयोगशाळा ..	Nil	Nil	Nil	2. Ore Dressing Laboratory

